

Pohled na polany v Halenkově-Lušové ze srpna 2010. Již teď je tento snímek ale historie – polany byly poté kompletně vyčištěny od náletu, posečeny a přepaseny. Foto: D. Halata

Valašské polany

Ráj motýlů a romantických výhledů

Lukáš Spitzer

Také jste si toho všimli? Z hřebenových turistických stezek Vsetínských vrchů a Javorníků se vytratily výhledy. Lidé, kteří mají to štěstí, že po těchto trasách chodí už alespoň 30 nebo 40 let, vidí rozdíly mezi minulostí a současností nejbolestněji. Ještě na začátku 20. století vedla procházka mezi Cábem a Soláněm převážně loukami a pastvinami. Jen tu a tam byla otevřená hřebenová stezka přetažená selským lesíkem z nízkých pokroucených a rozvětvených buků. Minimálně jedna polovina hřebene byla otevřená a pocestným se tak otevíral pohled do okolní krajiny. Situace romantiky chtivého turistu na začátku 21. století je již trochu složitější. Když si náhodný výhled vzniklý vykácením pruhu vzrostlého lesa nestihne za své rychlé chůze dostatečně užít, musí většinou čekat několik dalších kilometrů monotónních smrčín. Z větších vrcholových luk zbyly jen Lušová či Šerhovny nad Valašskou Bystřicí. Jinde vám fakt, že jdete po kdysi odlesněném hřebeni plném vstavačů a motýlů, prozradí jen podivně mohutné a zavětvené buky, které tu a tam stojí v mladém smrkovém lese poblíž stezky. Louky s tolik vyhledávanými výhledy do valašské krajiny a na beskydská panoramata tak najdete až na Soláni, kde nám je nechtě uchovali fandové sjezdového lyžování.

Rozhledy z javornické hřebenové túry zastínil les podobně. Hlavně les, který vyrostl na české straně hranice. Výhledy do krajiny nám zde paradoxně zachránilo dávné rozhodnutí o vedení hranice pod vlastním hřebenem Javorníků a dva místní lyžařské areály. Nejvyhledávanější část stezky mezi Bukovinou a Velkým Javorníkem se tak zachovala jen díky líknavosti slovenských vlastníků pozemků, kteří opomněli své grunty zvelebovat, myšleno zalesnit.

Neztratily se jen výhledy do krajiny. Jak smrkové výsadby rostly a rostly, tak ztratili prostor piloti kluzáků, co dříve startovali z Portáše, a také motýli, kteří na vrcholových loukách hojně poletovali. Mezi tyto patří především jasoň dymnivkový (*Parnassius mnemosyne*) a okáč kluběnkový (*Erebia aethiops*). To, že žili plošně na hřebeni Javorníků, nebylo samozřejmě z romantických pohnutek jejich samiček ani samečků. Vyhovoval jim tamní řídký pasený les, javořiny a prosvětlené lesní lemy, ve kterých se líbilo jejich housenkám.

Sameček jasoně dymnivkového (*Parnassius mnemosyne*) Foto: M. Vojtěšek

Příběh jasoně dymnivkového

Jasoň dymnivkový je sice lesní motýl, ale obývá lesy, které bychom za lesy dnešní optikou nejspíš neprohlásili. Nejraději má řídké lesy s nízkým zakmeněním, nejlépe polozarostlé maliním a náletovou vegetací. Proto se mu tak líbilo mezi pokroucenými zakrslými buky na hřebeni Javorníků. To, že na Javorníkách na Kohútce jasoň žije, je odborníkům známo už bezmála 100 let (což je unikátní jev, asi i tehdy byla tato lokalita mezi přírodopytci vyhlášená). Jeho lokalit ale postupně, jak přibývalo smrků, ubývalo, až zůstala silnější populace právě jen v okolí horských chat Kohútka a Portáš. Na začátku června tak můžete potkat jasoně sající nektar na květech na všech místních sjezdovkách, díky nimž zde i přežil. Nebýt chat, tak by se i tato část hřebene zadusila pod napadaným suchým smrkovým jehličím. Na nezalesněném hřebeni museli být dříve jasoni v době letu nejčastějšími motýli – tak, jak je tomu pořád ještě v některých slovenských pohořích. Nejvíce jasonů i tak žije na Kohútce na slovenské straně hranice, kde nebyly louky cíleně zalesněny, ale ponechány pomalému zarůstání lískami, lipami, javory a smrkem. V polostínu mladého náletu rostou vhodné živné rostliny jasoně, dymnivky. Na osluněných dymnivkách totiž nedokáží housenky jasoně přežít. Dymnivky jsou překvapivě jedovaté, a to i pro jasoně, konzumovat dokáže jen listy oslabených, polozastíněných rostlin. V těchto řídkých lesích, kde často roste i borůvka, proto pořád žijí stovky jasonů. Velmi špatně je na tom jasoň na české straně hřebene, kde kromě Kohútka a Portáše žije už jen na miniaturní loučce v sedle pod Malým Javorníkem (zde byli letos nalezeni jen dva motýli). Další lokality jsou pak roztroušené mezi Bukovinou, Stratencem a Velkým Javorníkem. I tady má však jasoň namálo. Louky dál zarůstají a agresivní trávy, borůvka nebo kýchavice a nakonec i smrk vytláčují jak dymnivky, tak i nektaronosné rostliny a jasoni nemají kde sát a klást vajíčka, ze kterých by vzešlo další pokolení. To, co jasoň dymnivkový potřebuje – zarůstající louky, prosvětlené lesní lemy či čerstvé paseky, se stává jeho smrtí, pokud tu a tam nepřijde člověk a louky občas neposeče a lemy nevyřeže. V hustém lese jasoň žít nedokáže. V sedle pod Malým Javorníkem bude na české straně hřebene naštěstí brzo vyhlášena nová rezervace, ve které bude na několika hektarech zaveden režim, který by měl jasoni vyhovovat. A v souvislosti s tímto budou i obnoveny zarostlé hřebenové loučky, které se už skoro úplně ztratily ve stínu smrků, vrb a dalších nalétlých dřevin. Takže se zase můžeme těšit na hojnější jasoně a i na nové výhledy nejen do údolí Vsetínské Bečvy.

Příběh okáče kluběnkového

Okáč kluběnkový je tmavě zbarvený motýl, který vyhledává zarůstající stráně. V minulosti žil na Valašsku takřka úplně všude, ve sbírkách našeho muzea máme exempláře z Bystřičky, Vsetína, Huslenek, Zděchova či Valašského Meziříčí. Pak se něco zlomilo a po roce 1990 byl okáč kluběnkový hlášen jen z osmi lokalit ve Vsetínských vrších a Javorníkách. Jednalo se o velmi malé populace s několika málo zaznamenanými jedinci. V roce 2009 bylo pod-

Samička okáče kluběnkového (*Erebia aethiops*) na své poslední známé moravské lokalitě v Halenkově v údolí Lušová Foto: D. Halata

niknuto celkem 16 exkurzí na historicky známé lokality i přílehlá místa, kde by mohl také žít. Bohužel byla potvrzena jen jediná populace, a to nedaleko Halenkova v malebném údolí říčky Lušovka ve Vsetínských vrších (nadmořská výška 535–690 m). Motýl možná v nízkých počtech přežívá i jinde (např. naposledy v roce 2008 byl pozorován jeden samec na lesní svážnici nedaleko přírodní rezervace Halvovský potok poblíž Čábu a ještě v roce 1997 byly pozorovány stovky jedinců na loukách pod Tanečnicí), ale nebude to žádná sláva. Proč přežila silnější populace zrovna v údolí Lušová? Možná proto, že zde v dobách kolektivizace neproběhlo scelení pozemků, zaorávání mezí a zrušení pastvy ovcí. Dodnes se zde zachovala pestrá mozaika pastvin, lesních luk sečených podle momentálních sil hospodářů, starých sadů a remízků, to vše v sevření strmých lesnatých kopců. Pořád zde jsou nádherné luční polany vysoko v kopcích, často až těsně pod hřebenem hor – podobné, jako jsou např. v rezervaci Galovské lúky v Huslenkách.

Ani v rámci tohoto údolí nežije okáč kluběnkový všude. Jeho stanovištěm jsou „lesní“ louky tzv. polany, vzdálenější od usedlostí a situované vysoko v kopcích. Přestože se totiž v zapadlých valašských údolích tradiční hospodaření uchovalo v míře jinde v ČR nevídané, ani tento kraj se neubráníl změnám. Ubylo dobytka jako takového. Co bývalo hlavní obživou místních lidí, stalo se jejich přivýdělkem. Potřeba pastvin klesla, pase se blíže usedlostem, kde dříve místo nynějších pastvin bývaly pole a záhumenky. Vysoko do kopců dobytek nikdo nevyhání. Vzdálenější polany zarůstají, jejich celková rozloha se snižuje.

Co okáče zahubilo? Změnil se jejich životní prostor. Samičky totiž kladou jen do nízkých (cca 15 cm) pasených trávníků mezi nízkými smrky v lemech luk a lesa. Stromky z náletů, rostoucí zde v řídkém sponu, odebírají tolik půdní vody, že se v jejich blízkosti udržuje nízká vegetace s mateřídouškou, pupavou bezlodyžnou a trsnatými travami. Nezapojevané mladé smrčky zajišťují polostín, ten chrání dospělce i housenky před slunečním úpalem. Smrčky na pasekách a zalesněných loukách rostou příliš blízko sebe, housenky se mezi ně prostě nevejdou. Trpí totiž vyšším zastíněním a vlhkostí, ve které se skvěle daří už jen mechům. Je zřejmé, že okáč kluběnkový

vyžaduje mozaiky různě zarostlých stanovišť, postupně přecházející od nízkých trávníků k řídkým lesům. Udržovat takové podmínky, třeba v rámci péče o chráněná území, není vůbec snadné. Okáč kluběnkový vyžaduje na jednom místě pasenou louku, sečenou louku, zarůstající pastvinu a řídký les. Není přitom sám. Situace, kdy různá vývojová stadia, či dokonce různá pohlaví využívají v krajině různé typy vegetace, jsou u bezobratlých živočichů spíše pravidlem. I proto se moderní ochrana přírody musí postupně přeorientovat od ochrany navždy zhořvaných „ukázek přírodních stanovišť na jedné louce“ k ochraně celých biotopových komplexů, nejlépe na úrovni celé valašské krajiny.

Kdo bude kosit hřebenové louky?

Jasoň i okáč tak představují jedny z mnoha druhů vázaných na různorodou krajinu, jaká v našich krajích existovala posledních 300 let do poloviny 20. století, a jejíž fragmenty se dnes udržují pomocí tradičního hospodaření už jen málokde, případně jako vedlejší produkt zimních radovánek. Chataření možná dočasně zachrání valašskou architekturu, zahubí ale bezleši na polánách a hřebenech hor a s ním i všechny jejich motýlí obyvatele. A s valašskou krajinou nakonec zmizí i chataři – kdo by se rekreoval na vlhké chalupě, která vůkol zarostla lesem (mnohdy tím samým chatařem vysázeným). Většinu dnešních hřebenů Javorníků a Vsetínských vrchů už dnes tvoří jednolitě celky stejnověkých smrkových lesů, jen tu a tam protknutých pasekami a zarostlými loukami. Lidé se z pasek přestěhovali do nižších poloh, do vesnic a měst. Obyvatelé tak krajinu prakticky opustili, už nemají záhumenky, nechovají kozy či ovce, dokonce ani nežnou travu pro králíky, natož aby se starali o špatně přístupné horské louky. Mnoho z nich nastalou situaci řeší i cíleným zalesňováním. Mizení okáče a jasoně je jedním z mnoha varovných signálů upozorňujících nás na žalostný stav naší krajiny. Bez sečení a údržby posledních hřebenových luk se tak naši potomkové rozhlédnou do krajiny jen při svištění z kopce dolů či vsedě na sedačkové lanovce. Co je zadarmo, toho si lidé ve směně neváží. A údržba luk zadarmo není. Notně sice přispívá stát skrze Správu CHKO Beskydy či provozovatelé chat a horských penziónů, na vše to bohužel nestačí. Pomohla by tak možná kasička na horských chatách, kam by lidé přispívali na údržbu krajiny. Je to až tak utopistická myšlenka?

Panorama Javorníků ze 30. let 20. století, jak je viděl Puszkailer. Kde byl jeden smrček, je teď tisíc smrků.

Pohled na louky v Halenkově, údolí Lušová. Většina bohužel stále zarůstá. Foto: D. Halata

Na této lesní louce v Halenkově, v údolí Lušová už jasoň dymnivkový ani okáč kluběnkový žít nemůže. Foto: D. Halata

Pohled na hřeben Javorníků z Velkého Javorníku v roce 2004. Ačkoli jsou polany biologicky skoro mrtvé – zarostlé borůvkým a kýchavicí, pořád oko turistů i přírodovědce potěší. Foto: L. Spitzer